

ELIŠKA KAZDOVÁ—ANNA LORENCOVÁ

SPOLEČNÝ HROB TŘÍ JEDINCŮ S VYPÍCHANOU KERAMIKOU Z TĚŠETIC-KYJOVIC, OKR. ZNOJMO

V roce 1981 pokračoval systematický výzkum neolitického sídliště v Těšeticích-Kyjovicích na ploše sektoru B1. V těchto místech byl zachycen průběh vnějšího palisádového žlábků, přerušeno v jihovýchodní části úzkým vchodem (obr. 1). Na ploše byly zjištěny dva půdorysy kulových domů (D13, D14) a prozkoumáno 15 objektů s lineární keramikou, 4 jámy s vypíchanou keramikou, 13 objektů s moravskou malovanou keramikou, 8 jam bez průkazného materiálu a 2 hroby (Podborský-Košťouřik 1983, 17—18).

Na západním okraji plochy B1 byl nejprve nalezen neúplný lidský kosterní pozůstatek, označený jako hrob č. 9 (H9). Šlo o velmi mělce uloženou spodní část skeletu bez jakýchkoli dalších nálezů, které by umožňovaly jeho chronologické zařazení (tab. XVI). Asi 12 metrů jihovýchodně od H9 (obr. 1) byl umístěn hrob se třemi jedinci (H10), který je předmětem naší studie.

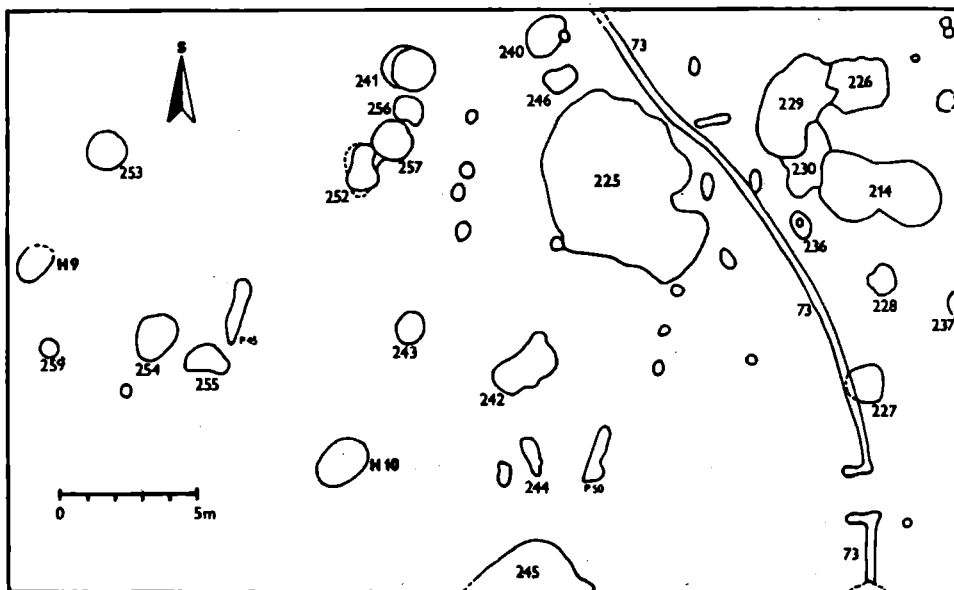
V bezprostředním okolí hrobu H10, v okruhu asi čtyř metrů, nebyly objeveny žádné jiné objekty, kulové jamky či žlábků. Nejbližší objekt je odtud vzdálen přibližně 4 metry severním směrem (obr. 1). Po odkrytí ornice se trojhrob jevil jako běžná sídlištní jáma oválného tvaru s výplní hnědé barvy. Při vybírání západní poloviny objektu se narazilo již v hloubce 12 cm od zarovnaného povrchu na část skeletu. Výzkum dále postupoval tak, že se plošným odkryvem odhalily všechny kostry na úroveň rovného dna, které se objevilo již v hloubce 20—23 cm (obr. 2). Rozebírání kosterních pozůstatků se dělo v obráceném pořadí než ukládání zemřelých do hrobu: nejprve byl odstraněn skelet I, pak následoval skelet II a poslední byl rozebrán skelet III.

Podle antropologického určení A. Lorencové patří kostra I muži ve věku 28 let, kostra II ženě ve věku 64 až 73 let a kostra III náleží asi osmiletému dítěti.

Popis jámy

Objekt H10 měl nepravidelný oválný tvar s delší osou ve směru JZ—SV a kratší osou orientovanou od SZ na JV. Rozměry: d 198 cm, š 149 cm, max. hl. 23 cm. Slabě zkosené stěny byly ukončeny téměř rovným dnem. Ve stěnách ani ve dně nebyly žádné lokální prohlubně, výstupky či jiné stopy po konstrukci. Hrobový zásyp měl od povrchu až ke dnu sytě hnědou barvu, v bezprostřední blízkosti koster o odstín tmavší. Ve výplni nebylo patrné dlíží zvrstvení. Hrob obsahoval kromě kosterních pozůstatků tří osob celkem 5 rozptýlených fragmentů keramiky, neúplnou kamennou

podložku (zrnotěrku), kámen nepravidelného tvaru (obr. 3) a jeden uhlík. Mazanice nebyla zjištěna. Z výpíně i ze dna hrobové jámy bylo odebráno několik vzorků na proplavení a pylovou analýzu.

Obr. 1. Těšetice-Kyjovice. Část plochy sektoru B1 s vyznačením hrobů H9 a H10.

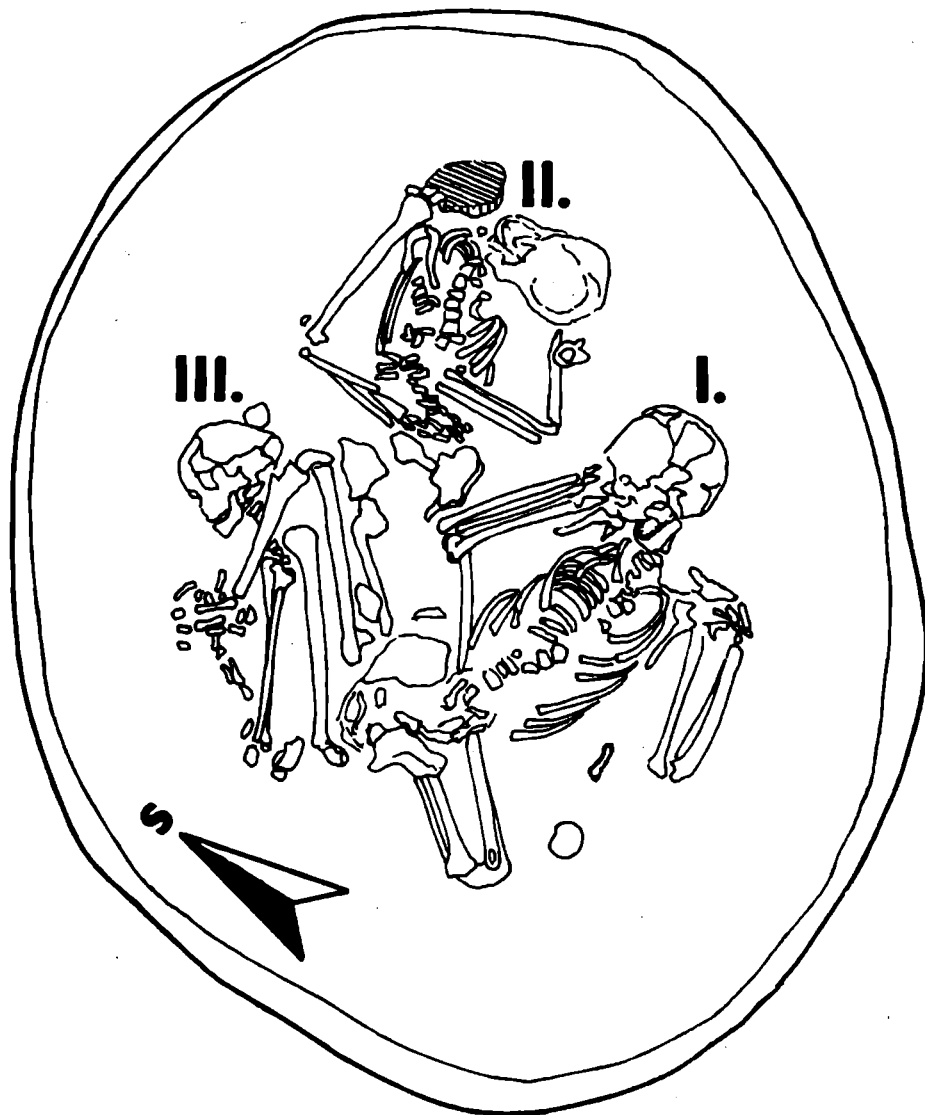
Uložení koster

Uprostřed hrobové jámy, v její dlouhé ose, spočívala žena (obr. 2:II; tab. I; II:2). Ležela na zádech, natažené dolní končetiny lehce vybočovaly od podélné osy těla doleva. Pravé rameno a s největší pravděpodobností původně i hlava byly podloženy zrnotěrku. Po klesnutí zeminy a zetlení měkkých tkání a spojů hlavy zemřelé s trupem se lebka uvolnila, poklesla a převrátila, takže sekundárně spočívala v krajině levého ramene obličejovou stranou dolů (tab. II:2; VI:1). Horní končetiny byly v loktech ohnuté, ruce uloženy hřbetem vzhůru v krajině břišní, levá výše než pravá (ve směru kraniokaudálním; tab. VI:2).

Dolní končetiny zemřelé ženy zakrývaly zčásti trup dítěte, které bylo pochováno v mírně skrčené poloze, napravo od ženy (obr. 2:III; tab. III). Jeho hlava spočívala na pravém spánku nedaleko pravého lokte ženina a v úrovni jejího pravého boku (tab. III; IV:2). Horní končetiny mělo dítě skrčené, lokty přitahované k tělu, pravou ruku na hrudi, levou hřbetem vzhůru na dně jámy před hrudníkem. Dolní končetiny mělo jen mírně skrčené, levé koleno výše než pravé (tab. II:1).

Jako poslední byl pohřben muž (obr. 2:I, tab. I). Byl uložen šikmo nad předešlé nebožtíky, takže je oba svým tělem částečně překrýval. Jeho hlava (na pravém spánku) se nacházela nedaleko levého lokte a přibližně v úrovni levého boku ženy (tab. V:1). Trup ležel na zádech, bedra a pánevní odstavec, natažené mírně doprava (na pravý bok), spočívaly napříč dolních končetin ženy,

nad krajinou kolenní (tab. V:2). Dolní končetiny muže, silně skrčené v kole-
nou, zakrývaly — výjma hlavy — celé tělo dítěte (tab. IV:1). Horní končetiny
zemřelého byly silně skrčené v loktech, lokty odtaženy od těla, pravá ruka dla-
ní vzhůru byla podložena pod hlavou, levá ruka byla ohnutá na rameni
(tab. II:3).

Obr. 2. Těšetice-Kyjovice. Uložení koster v hrobě H10 (šrafováním je vyznačena
kamenná podložka).

Celý nález in situ svědčí o tom, že hrob nebyl sekundárně porušen. Také skelety nebožtíků v přirozených polohách (tab. II) nasvědčují, že nešlo jen o jejich nahodilé pohození, ale o uložení určitým obřadným způsobem.

Orientace koster

Kostra muže, umístěná v jihozápadní části jámy, směřovala dolními končetinami k S, hlavou k JV a obličejem k SZ (obr. 2:I). Tělo ženy bylo orientováno téměř shodně s delší osou hrobové jámy: dolními končetinami na JZ, hlavou k SV s obličejem původně obráceným k JZ (obr. 2:II). Dětská kostra ležela nohama k J, hlavou na SSV s obličejem k ZSZ (obr. 2:III).

Popis nálezů

1. Malý okrajový fragment složený ze dvou zlomků keramiky, přičemž každý byl nalezen na jiném místě. Okraj je mírně zúžený, zaoblený; povrch je šedý, hlazený; materiál jemný, plavený. Rozměry: š 2,8 cm; d 2,7 cm; tl. stěny 4 mm. Na vnějším povrchu je vypíchaná výzdoba sestávající z vodorovného pruhu vpichů, který je pod okrajem u lomu přerušen; vpich je v tomto místě poněkud nepravidelný, jak ve velikosti, tvaru i ve vzdálenosti jednotlivých řad. Vlevo od přerušení jsou čtyři řady vpichů, vpravo již sedm řad; první z nich je posunuta až k samému okraji nádoby. Pod vodorovným pruhem šikmo dolů směřuje střídavý dvojpich z drobných oválných vpichů (obr. 3:1; tab. XIII:1).

2. Okrajový fragment z misky. Okraj je mírně zúžený, zaoblený, povrch je šedý až šedo hnědý, vně i uvnitř hlazený. Materiál je plavený s příměsí drobných částí slídy. Rozměry: š 3,8 cm; d 3,9 cm; tl. stěny 3 až 6 mm. Bez výzdoby (obr. 3:2; tab. XIII:2).

3. Zlomek nádoby patrně hrubkovitého tvaru složený ze dvou částí nalezených zvlášť u stehenní kosti a pravé ruky jedince I. Povrch je šedočerný, vně i uvnitř jemně modelovaný. Materiál je plavený s ojedinělými kaménky a s příměsí drobných částí slídy. Rozměry: š 4,4 cm; d 6,5 cm; tl. stěny 4 až 5 mm. Ornamentace je tvořena špičatě oválným vpichem. Vnější šikmá řada střídavého dvojpichu je lemována přerušovaným čtyřpichem (?). Vlevo je malá část doplňkového ornamentu v podobě paralelního dvojpichu (obr. 3:3; tab. XIII:4).

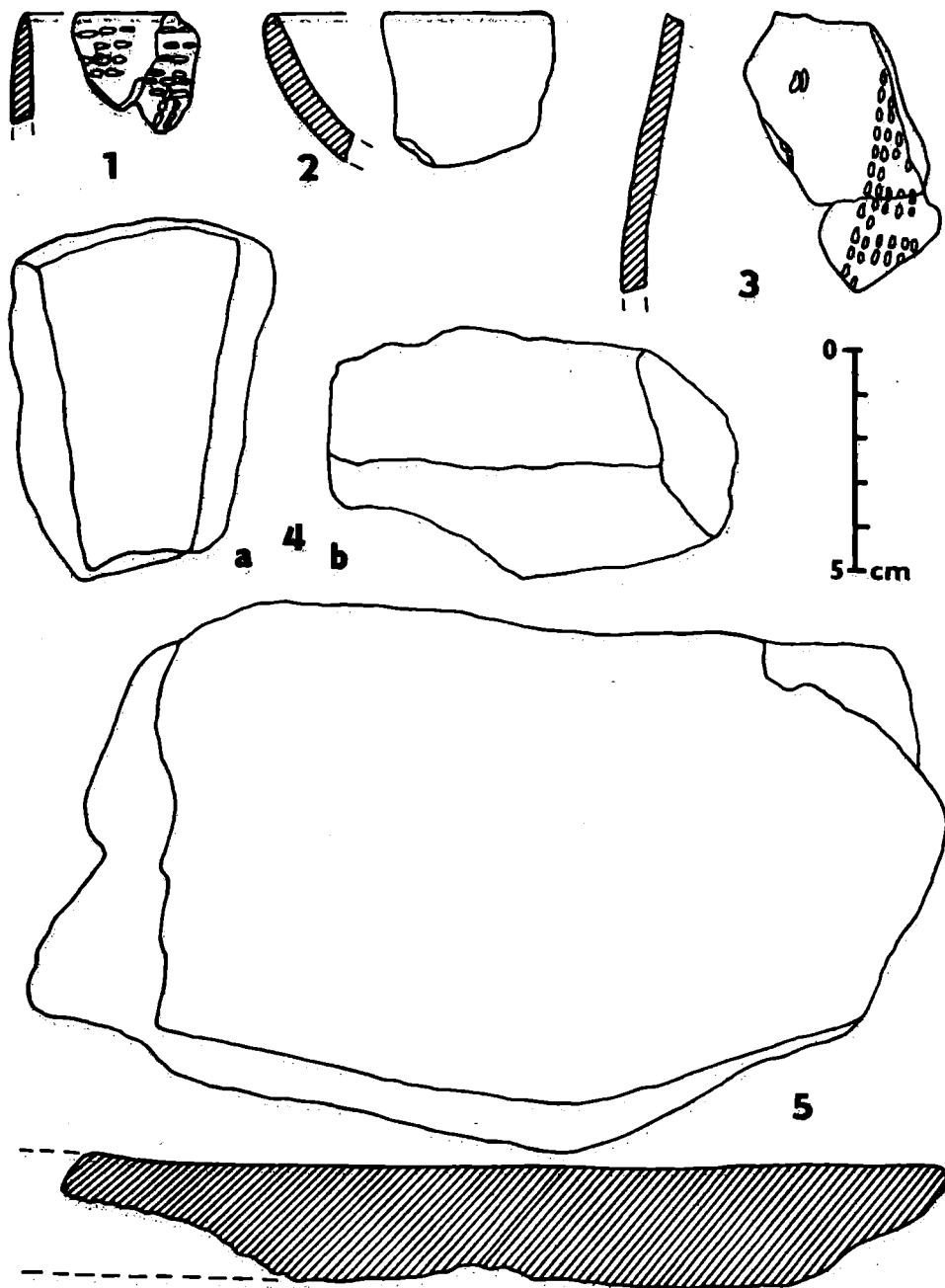
4. Kámen nepravidelného tvaru, žlutohnědý až oranžové barvy. Povrch je měkký, drolivý, bez zjevných pracovních stop. Rozměry: š 6,0 cm; d 9,1 cm (obr. 3:4, tab. XIII:3).

5. Část kamenné podložky (zrnotěrky) přibližně obdélníkovitého tvaru. Pracovní strana má vyhlazený povrch téměř do bílé barvy. Spodní strana je značně nerovná. Na lomu má kamenná surovina červenohnědou barvu. Rozměry: š 20,4 cm; d 11,8 cm; tl. 2,3 až 2,9 cm (obr. 3:5; tab. XIII:5).

Vyhodnocení nálezů

Nálezy z trojhrobu jsou velmi skrovné: neúplná kamenná podložka, nepravidelný kámen a pět zlomků keramiky, které pocházejí ze tří nádob (obr. 3; tab. XIII). V tomto případě ani nelze hovořit o hrobové výbavě či milodarech; jediné u kamenné podložky můžeme uvažovat o záměrném použití, neboť byla zčásti zasunuta pod pravé rameno a původně i hlavu zemřelé ženy (tab. I; VI:1). Kamenná podložka používaná při drcení zde mohla mít i význam symbolický. Je známo, že v hrobech s lineární a vypíchanou keramikou (např. v Místříně, Moravském Krumlově, Mostě a Vchynicích) mívají pohřbené ženy drtidlo (Steklá 1956, 720, 721).

Pro datování hrobového celku nejsou kamenné artefakty vhodné, protože se udržují po dlouhou dobu v nezměněné podobě. Rozbor suroviny, který provedl A. Přichystal, pouze naznačuje, že jde o dostupný materiál. Nepravidelný kámen (obr. 3:4; tab. XIII:3) je z pískovce a podložka (obr. 3:5;

Obr. 3. Těšetice-Kyjovice. Nálezy z výplně hrobové jámy H10.

tab. XIII:5) z ruly místního původu. Její nejbližší zdroje se nacházejí jihovýchodním směrem od lokality, poblíž Únanovky.¹

Jedinou oporou pro chronologické zařazení hrobu jsou drobné zlomky keramiky, které se dostaly do výplně jámy asi náhodně při jejím zahrnování. Důležité je, že mezi keramikou nebyl nalezen ani jeden fragment z moravské malované keramiky a v zásypu nebyly žádné stopy po barvivu. Charakteristická ornamentace na popsaných zlomcích (obr. 3:1,3; tab. XIII:1,4) řadí trojhrob do období kultury s vypíchanou keramikou. Pro bližší časové určení na úrovni fázi jsou nálezy málo početné a příliš zlomkovité; zachycují jen malé výseky z celkové ornamentace, která je navíc u lomů málo zřetelná. Okrajový fragment (obr. 3:1; tab. XIII:1) má ve výzdobě značné nepravidelnosti, což bývá obvyklé na začátku nové řady vpichů (Zápotocká 1978a, 518). Druhý fragment zdobený vypíchanou technikou (obr. 3:3; tab. XIII:4) obsahuje kromě střídavého dvojpichu také doprovodný čtyřpich (?) a doplňkový (paralelní) dvojpich (Zápotocká 1978a, 512). Zlomky keramiky datují hrob podle uvedené ornamentace s největší pravděpodobností do III. fáze kultury s vypíchanou keramikou (Steklá 1959; Zápotocká 1970, tab. 4).

Antropologické vyhodnocení a celková nálezová situace navozují myšlenku, že v případě hrobu č. 10 by mohlo jít o společný pohřeb současně zemřelých blízkých příbuzných, reprezentujících podle věku tři generace. Pro případné upřesnění příbuzenských vztahů se nechaly zjistit krevní skupinové vlastnosti nebožtíků.²

Hlavní význam těšetického „hromadného“ hrobu spočívá v tom, že rozmnožuje na Moravě dosud velmi vzácné doklady pohřebního ritu z období středního a mladšího neolitu, a přináší nový, relativně dobře zachovalý antropologický materiál ke studiu tělesné stavby nositelů kultury s vypíchanou keramikou.

SROVNÁNÍ TROJHROBU (H10) S OSTATNÍMI HROBY S VYPÍCHANOU KERAMIKOU Z TĚŠETIC-KYJOVIC

V současné době je z Moravy známo jen několik ojedinělých hrobů, které patří ke kultuře s vypíchanou keramikou. Navíc nejsou u všech uvedeny patřičné nálezové okolnosti; některé jsou dnes již nekontrolovatelné, bez antropologického posouzení. Tím více nabývají na významu v posledních letech objevené hrobové nálezy ze sídliště v Těšetících-Kyjovicích.

Od zahájení výzkumných prací na těšetické lokalitě bylo do roku 1981 objeveno celkem deset „hrobů“. Ve všech deseti případech nejde o skutečné hroby s pietně uloženými nebožtíky. Uvedený počet zahrnuje také pohožené jedince (např. H1 a H6) a nálezy jednotlivých částí skeletu či neúplné kostry (např. H4 a H9). Ke kultuře s vypíchanou keramikou patří hroby č. 2, 5, 7 a 10.

Hrob č. 2 (H2, tab. XIV:1)

byl objeven v roce 1968 na jižním okraji sektoru C a částečně zasahoval i do sektoru D (čtverce 11 h, a). Pohřeb byl uložen v málo zřetelné, přibližně elipsovité jámě o rozměrech 170 × 140 cm. Mělko pod povrchem se nacházela sil-

¹ Za určení kamenné suroviny děkuji RNDr. A. Pŕichystalovi z Ústředního ústavu geologického v Brně.

² Rozboru krevních skupin z kostí nebožtíků se laskavě ujal prof. Tesaf z Ústavu soudního lékařství v Praze.

ně skrčená kostra, ležící na levém boku, s rukama složenými před obličejem. Jedinec byl orientován hlavou k SSV, obličejem k JJV. Pod tímto skeletem byly rozptýleny pozůstatky z dalšího jedince, které spočívaly na dně hrobu na mazanické kře (Podborský 1969, 574, obr. 6:2; 1970, 242, obr. 4:1; 1973—1974, 12, tab. XIII:2).

V hrobě se našla pod bradou zemřelého větší část nádoby s vypíchanou ornamentací, dále se získaly zlomky zdobené i nezdobené keramiky asi ze šesti nádob a dva kusy rohovcové štípané industrie (Podborský 1969, 574, obr. 9:4; 1970, 242, tab. I; 1973—1974, tab. XIV). Při rozboru keramiky byly zjištěny znaky patřící do II.—III. fáze kultury s vypíchanou keramikou (Podborský 1969, 574).

Podle antropologického posouzení patří skelet prvního jedince muži ve věku asi 35—40 let, který byl nižší postavy (asi 150 cm), ale masivní kostry s dolichomorfní lebku. Pozůstatky z druhého jedince, roztroušené na dně hrobu pod prvním tělem, představovaly fragmenty kalvy postkranialního skeletu (Lorencová 1975—1976, 195). Na levé polovině mozkovny prvního zemřelého, stejně jako na fragmentech kalvy druhého individua, byl zjištěn nepravidelný černohnědý pruh (Lorencová 1975—1976, 195).

Hrob č. 5 (H5, tab. XIV:2)

byl zjištěn v roce 1973 na ploše sektoru B (čtverce 15 b, c). Hrob měl na povrchu přibližně obdélný tvar o rozměrech 190 × 120 cm a byl druhotně zapuštěn do objektu č. 147. V hloubce 20—40 cm bylo soustředěno sedm kamenných podložek (zrnotěrek) a pod nimi ještě další dvě, které tvořily ze severovýchodní strany téměř pravý úhel. V úhlu kamenných artefaktů ležely ve směru JV—SZ zbytky dlouhých kostí a drobné kůstky. Za jednou z podložek se nacházely fragmenty lebky. Šlo o špatně dochované pozůstatky snad polospáleného dětského skeletu. Západním směrem byla hlína značně propálená. Kolem pozůstatků lidských kostí se vyrysovala elipsovitá hrobová jáma o rozměrech 170 × 110 cm, orientovaná delší osou ve směru Z—V. Pohřbené dítě bylo uloženo hlavou k JV, osa těla směřovala k SZ. Zbytky kostry včetně lebky za kamennou podložkou měřily 90 cm.

V bezprostředním okolí skeletu nebyly zjištěny žádné nálezy, jen mezi zrnotěrkami se vyskytly zlomky vypíchané keramiky. Také v původní jámě, do níž byl hrob zapuštěn, byla vypíchaná keramika (Ševčíková 1980, 44—45). Kromě keramiky se v objektu 147 B našel ve vrstvě 20—40 cm kostěný dvojhrot — nástroj na provádění vypíchané ornamentace (Zápotocká 1978 a, 507, obr. 3:6).

Hrob č. 7 (H7, tab. XV)

byl nalezen v roce 1975 na západním okraji sektoru B (čtverec 1 e) a zasahoval částečně i mimo tuto plochu do nezkoumaného prostoru. Hrob byl velmi mělce uložený a již v minulosti silně poškozený dlouhým přímým žlabem (označeným jako P18), který zasáhl a porušil více než polovinu hrobové jámy (tab. XV:1). Objekt měl původně přibližně kruhový tvar o průměru 115 až 118 cm. Hned na povrchu (těsně pod drny) se začaly objevovat drobné lidské kosti, v hloubce 15—20 cm se našly zcela dislokované části dalších lidských kostí (tab. XV:2). Neúplná lebka ležela při jihovýchodním okraji jámy.

Nedaleko lebky byly nalezeny části nádoby zdobené vypíchaným ornamentem a další fragmenty keramiky byly rozptýleny severním a severozápadním směrem. Ve výplni byl zjištěn i kus mazanice. Po vybrání záspy se jáma jevila

jako mělký mísovitý objekt (Sevčíková 1980, 45, 46). Z porušené kostry se zachovalo jen velmi málo pozůstatků.

K uvedeným třem hrobům náleží kulturně a chronologicky výše popsany hrob č. 10, objevený v roce 1981, i když se svým obsahem řadí mezi vzácné projevy společného pohřbívání několika osob, které nejsou omezeny ani kulturně ani chronologicky.

Tab. 1. Základní údaje k hrobům s vypíchanou keramikou z Těšetic

	tvar jámy	rozměry (cm)	hloubka (cm)	zvláštní úprava	nálezy z výplně	milodary (?)
H2	elipsovité	170 × 140	mělký 15—25	mazanicová kra	zlomky keramiky	neúplná nádoba, ŠI
H5	elipsovité	170 × 110	mělký 20—32	9 kamenných podložek	zlomky keramiky	
H7	nepraviděl. kruhový	Ø 118	mělký 15—20		zlomky keramiky	
H10	oválný	198 × 149	mělký 20—23		zlomky keramiky	kamenná podložka

Z přehledu plyne, že všechny pohřby byly uloženy v jamách přibližně podobného zaobleného půdorysu. S výjimkou hrobu č. 5 jsou uvedené jámy velmi mělké. Extrémně mělký byl také hrob č. 9, který však nelze kulturně zařadit (tab. XVI). Povrchové nálezy lidských kostí byly zjištěny jižně od kruhového areálu na ploše sektoru D (Podborský 1972, 159), což znamená, že hrobů mohlo být původně více než se nám do současné doby zachovalo. Mezi srovnávanými hroby lze v detailech najít jisté shody (tvar jámy, mělké uložení nebožtíků, zlomky keramiky ve výplni); rozdíly jsou však mnohem výraznější.

Nápadné zvláštnosti v pohřbívání byly zjištěny u hrobů č. 2 a 5. Na dně jámy H2 byla mazanicová kra a na ní se našly lidské kosterní pozůstatky. Tato nálezová situace svádí k domněnce, že nebožtíci byli uloženi na píccé (Podborský 1969, 574). Určitá vzdálenější obdoba pochází z Libenic u Kolína. Zde byl objeven dětský pohřeb umístěný v dlouhé kúlové chatě. Částečně opálená kostra dítěte ležela mezi dvěma vrstvami mazanice. Podle M. Steklé (1961, 86) bylo tělo patrně položeno ve směru V—Z na rozpálené ohniště, tam se jen částečně spálilo; celá jáma pak byla zasypana hlinou a mazanicí. Podle výzdoby na keramice patří hrob do střední fáze kultury s vypíchanou keramikou (Steklá 1961, 86). Také z Velkého Grobu je známa kostra (č. 7/48), která byla uložena na ohništi; nad ní se nacházela silnější vrstva spálené výplně (Steklá 1956, 708).

Pozoruhodnou zvláštnost v pohřebním ritu představuje těšetický hrob č. 5. Dětský pohřeb byl umístěn v kamenném obložení z devíti zrnotěrek (tab. XIV:2); kamenné podložky zde vytvářely jakousi schránku pro pozůstatky velmi malého dítěte (Podborský 1975—1976, 178, tab. XVIII:3; 1979, 20). Jedna neúplná kamenná podložka se našla také u ženského skeletu ve společném hrobě tří jedinců (H10). Volnější analogie k hrobu č. 5 pochází z území Čech ze Smolnice, okr. Louny. V jámě s vypíchanou keramikou byla nalezena dětská lebka, obložená kameny (Steklá 1956, 714).

Tab. 2. Základní údaje ke kosterním pozůstatkům

	počet jedinců	pohlaví	poloha	uložení	orientace hlavy	orientace obličejů
H2	2	muž + ?	skrčená	levý bok	SSV	JJV
H5	1	dítě	?	?	JV	?
H7	1	?	?	?	JV	?
H10	3	muž žena dítě	skrčená natažená skrčená	pravý bok záda pravý bok	JV SV SSV	SZ JZ ZSZ

V tab. 2 je shromážděno nejvíce dat k počtu pohřbených jedinců a k jejich orientaci ve směru světových stran. Další údaje jsou již značně torzovitě a k vyslovení platných závěrů nestačí.

Na základě těšeticckých nálezů lze říci, že hroby datované do období kultury s vypíchanou keramikou mohou obsahovat jednoho pohřbeného jedince, ale i několik současně pohřbených osob, jak je tomu u hrobů č. 2 a 10. Podstatný rozdíl mezi H2 a H10 nespočívá ani tak v různém počtu nebožtíků, ale spíše v tom, že v prvním případě jsou vedle jednoho úplného skeletu z dalšího jedince pouze zlomky (Lorencová 1975—1976, 196), kdežto v druhém případě jsou tři kompletní kostry.

Je zřejmé, že převažuje pozice skrčená, a to v různém stupni; natažená poloha na zádech je zatím výjimečná (viz kostra ženy v H10; 2:II; tab. II:2). Vyplynula patrně z nutnosti umístit tři těla v malém prostoru tak, aby se příliš nepřekrývala nebo možná z výjimečného postavení zemřelé ženy. Zdá se, že ani uložení zemřelých na pravém či levém boku není jednotně dodržováno nebo důsledně rozlišováno podle pohlaví (Kaczanowska 1977, 51, 53): muž z hrobu č. 2 ležel na levém boku, zatímco muž z trojhrobu spočíval na pravém boku.

Jediná nápadnější shoda mezi těšeticckými pohřby s vypíchanou keramikou je v uložení nebožtíků hlavou směrem k východu; ve třech případech s odchylkou k jihu (JV) a v dalších třech k severu (SSV, SV). Tento jemný rozptyl by snad mohl souviset s polohou slunce v době konání pohřbu (letní nebo zimní období).

Další otázkou je případný vzájemný vztah mezi H2, H5, H7 a H10 vyplývající z terénní nálezoové situace. Na počátku výzkumu, v době objevu prvního vypíchaného pohřbu (H2) byl vysloven předpoklad, že by tento hrob mohl být součástí menšího pohřebiště (Podborský—Vildomec 1972, 51). V následujících letech, kdy se plošný odkryv zaměřil především na kruhový areál a jeho okolí, tj. severně a severovýchodně od H2, se ukázalo, že další ojedinělé pohřby jsou jednotlivě rozptýleny na velké ploše. Hroby H2, H5 a H7 jsou rozmístěny tak, že představují vrcholy téměř rovnostranného trojúhelníku, mezi nimiž je vzdálenost kolem 70 m. Hrob č. 10 leží asi 45 metrů severovýchodně od H2. Vynecháme-li kulturně nezařaditelný hrob č. 9 (tab. XVI), nejbližše se nacházejí hroby č. 5 a 10; dělí je od sebe přibližně 30 m. V současné době se tedy nedá říci, že by hroby s vypíchanou keramikou na sídlišti v Těšeticích-Kyjovicích vytvářely v určitém místě seskupení, jaká jsou např. v Plotištích n. L. (Rybová—Vokolek 1972, 329) nebo na malopolském nálezšti Kraków-Pleszów (Kaczanowska 1977, 57).

K datování těšetických hrobů s vypíchanou keramikou poskytuje horizontální stratigrafie a terénní pozorování jen málo podkladů. Porušen byl pouze H7, a to podélným žlabem P18 (tab. XV:1), který patří až k mladšímu osídlení budovanému na již zasypaném kruhovém příkopu (Podborský 1975—1976, tab. XVII:3; XVIII:1). Ostatní hroby jsou od jiných objektů relativně izolovány; žádný hrob nebyl porušen jámou s materiálem fáze Ia MMK, nikde nebyla v hrobovém zásypu zjištěna spolu se zlomky vypíchané keramiky také malovaná keramika.

Přesnější chronologické zařazení našich hrobových celků úzce souvisí s otázkou původního osídlení lokality v Sutnách, ještě před založením lengyelské osady. Datování je spojeno s řešením problematiky vzájemného vztahu obou kultur zastoupených na jednom sídlišti (Podborský 1969, 573—574; 1970, 242; 1973—1974, 12, 15, 17; 1975—1976, 175; 1981, 23). Vzhledem k tomu, že s pokračujícím výzkumem přibýlo v poslední době na lokalitě samostatných objektů s vypíchanou keramikou a byla objevena další superpozice jámy s VK palisádovým žlabem (obr. 1), bude naznačená problematika předmětem samostatného studia. Zatím lze předběžně říci, že všechny čtyři hroby patří podle keramiky do III. fáze kultury s vypíchanou keramikou, včetně H2, který se původně jevil jako starší (Podborský 1969, 574). Neznamená to, že by všechny čtyři hroby musely být zcela současné; zdá se, že III. fáze mohla trvat delší dobu s jistým vnitřním vývojem.

DALŠÍ HROBY S VYPÍCHANOU KERAMIKOU Z MORAVY A ČECH

Doklady pohřebního ritu lidu s vypíchanou keramikou jsou na Moravě mnohem vzácnější než v Čechách. Nebyly zde dosud zjištěny ani skupiny hrobů ani menší pohřebiště (Ševčíková 1980, 92). Kromě těšetických hrobových celků jsou známy pouze další tři lokality s ojedinělými kosterními pozůstatky. Většinou však k nim chybí ostatní podstatné údaje; některé jsou dokonce ztraceny, takže se ani pro srovnání příliš nehodí.

V Nové Vsi u Oslavan byly v jámě s vypíchanou keramikou nalezeny dvě neúplné kostry, jedna bez nohou, druhá bez nohou i rukou (Steklá 1956, 715). Z popisu není jasné, zda jde o skelety pohozených jedinců nebo rituálně uložených těl. Několik lidských kostí z Nové Vsi posuzoval antropologicky J. Jelínek (1964, 75, 77).

V trati „Spodní Kolberky“ u Blučiny byl objeven v hloubce 60 cm pod povrchem pohřeb malého dítěte. Kostra ležela skrčená na levém boku, orientovaná hlavou k SZ, nohama k JV (Peškař 1966, 51; Ševčíková 1980, 44).

V bývalé Markově cihelně ve Vyškově byl zachycen kostrový hrob (č. 37), o němž víme pouze z poznámek a náčrtu; jeho obsah se nepodařilo ve sbírce G. Křivánka nalézt. Skrčená kostra ležela v hloubce 75 cm pod povrchem, byla orientovaná hlavou k J a nohama k S. Ze skeletu se tehdy zachovala část porušené lebky a značně zetlelé kosti z dolních končetin. Hrobový zásyp tvořila černá hlína. Z keramiky přetrvala pouze dna nádob; ostatní bylo ubagrováno (Jaroš 1975—1976, 37; Ševčíková 1980, 43).

V poslední době objevené dva hrobové celky z Opavska pocházejí z Velkých Hoštic. Podle V. Janáka patří oba hroby až do IV. fáze kultury s VK

a blíží se spíše k jihopolským nálezům než k jihomoravským. Kosterní materiál z V. Hoštic nebyl antropologicky vyhodnocen, protože se zachoval ve špatném stavu.³

Malý počet hrobů z území Moravy nedovoluje zatím formulovat závěry s obecnější platností. Jediný závěr lze patrně učinit o způsobu pohřbívání, který je zde s výjimkou sporného případu z Těšetic (H5) výhradně kostrový. Porovnáme-li např. údaje k orientaci pohřbených těl (Blučina — hlava k SZ, Vyškov — hlava k J), zjistíme proti Těšeticím značnou nejednotnost. Je zřejmé, že orientace ve směru světových stran nebyla na širším území ustálena.

V Čechách je poněkud jiná situace než na Moravě. Známe odtud kromě jednotlivých hrobů i menší pohřebiště. Nekropole se žárovými pohřby v Praze-Bubenči měla 16 hrobů (Horáková-Jansová 1938, 81—83), které pocházejí z krátkého časového úseku (II. fáze VK). Přesto i zde lze v detailech pozorovat odlišnosti v různém způsobu uložení spálených kostí a v hrobovém inventáři.

Birituální pohřebiště v Plotištích n. L. je prostorově rozloženo ve dvou skupinách a obsahuje celkem 15 hrobů. V jihovýchodní skupině převažovaly žárové hroby, zatímco jihozápadní skupinu tvořily bohaté kostrové hroby s nádobami, náhrdelníky ze zubů, mušlí a pod. (Rybová—Vokolek 1972, 329, tab. I). Podrobnější vyhodnocení se připravuje k tisku.

Další birituální pohřebiště bylo nedávno prozkoumáno v Miskovicích, okr. Kutná Hora (Zápotocká 1983, 476, 482). Leží na svahu nad mikroareálem Bylany 4 a pravděpodobně souvisí s otevřenou osadou a kruhovým opevněným místem. Předběžně je datováno do mladšího stupně kultury s vypíchanou keramikou.

Z území Čech je známo asi 79 pohřbů s VK ze 46 lokalit (bez hrobů z Plotišt n. L. a Miskovic). Z nálezů učiněných do roku 1978 vyplývá, že v Čechách mírně převažují žárové hroby (35) nad kostrovými (31) (Zápotocká 1978b, 226). K významným kostrovým hrobům patří především nález z Prahy-Dejvic, který je jedním z hlavních dokladů pro synchronizaci lengyelské kultury a kultury s VK (Zápotocká 1967; Bareš—Lička 1976; Lička—Bareš 1981). Hrob objevený v roce 1932 se nacházel v hloubce 2 m; obsahoval na pravém boku ležící kostru s nohama mírně skrčenýma, která byla orientovaná hlavou k V. Hrobový inventář sestával ze šesti nádob, kamenného sekeromlatu a zvířecích kostí. Podle antropologického určení patřila kostra asi desetiletému dítěti (Zápotocká 1967, 86, pozn. 13, obr. 28; 34). Uvedený celek z Prahy-Dejvic je s těšeticími hroby přibližně současný, patří rovněž do III. fáze kultury s VK. Z tohoto hlediska se zdá být vhodný pro vzájemné srovnání, i když se na první pohled výrazně odlišuje početným hrobovým inventářem a značnou hloubkou hrobové jámy. Přesto lze jistou podobnost vidět zvláště v orientaci pohřbených těl hlavou směrem k východu, která v Těšeticích s mírnými odchylkami převládá (tab. 2). Další shoda je v uložení dejvického dítěte a jen o dva roky mladšího dítěte z hrobu H10 z Těšetic: obě dětské kostry spočívaly ve skrčené poloze na pravém boku.

Z nověji objevených žárových hrobů z Čech lze připomenout např. hrob z Liběchova, okr. Mělník (Hanáková—Lička 1980; Lička 1981). Pozůstatky žárového hrobu (obj. 3/75) byly umístěny v hloubce 30—40 cm od dnešního

³ Za předběžnou informaci děkuji PhDr. V. Janákovi, který je autorem záchranného výzkumu ve Velkých Hošticích.

povrchu a sestávaly z kumulace karbonizovaných lidských kostí, několika zlomků zvířecích kostí, nejméně čtyř vypíchaných nádob, dvou kusů broušené a štípané industrie a nejméně jednoho křemenného valounu (Hanáková—Lička 1980, 220). Přestože jde o zásadně odlišný ritus, je pro nás zajímavý především z hlediska stáří pohřbeného jedince, které bylo na základě antropologické analýzy odhadnuto na 40—60 let (Hanáková—Lička 1980, 220; Lička 1981, 38).

Přesnou analogii k těšetickému trojhrobu (H10) v prostředí české vypíchané keramiky prakticky nenajdeme. Ze starších výzkumů existuje několik kusých údajů k nálezům dvou a více koster najednou:

V Kolíně (cihelna p. Kuchaře) byly objeveny dvě rituálně pohřbené kostry s nádobkami (Steklá 1956, 710, 712). V Krpěch zjistil J. N. Woldřich v jižní části oválné jámy zbytky tří lidských jedinců. Na kostech byly zjištěny zářezy a záseky. Z Prahy-Bubenče, Ve Struhách, pocházejí dvě skrčené kostry uložené v kulturní jámě s vypíchanou keramikou na pravém boku ve směru J-S (Steklá 1956, 712). V Praze-Střešovicích bylo podle A. Stockého v kulturní jámě pohozeno pět lidských koster nepravidelně pokrčených a v Třebovli zjistil F. Dvořák v jámě tři kostry (Steklá 1956, 714).

Podrobnější zpráva je k nálezu z Prahy-Podbaby. Zde byly v ulici Ve Struhách č. 752 objeveny v kulturní vrstvě dvě kostry (Janská 1960). Kostra dospělé ženy byla uložena v hloubce 2 m od dnešního povrchu ve skrčené poloze na levém boku s pravou rukou položenou přes hrud'. Kostra dítěte ležela 47 cm nad kostrou ženy a částečně ji překrývala. Byla uložena rovněž na levém boku ve skrčené poloze, s nohama silně skrčenými a s pokrčenou pravou rukou. Obě kostry měly stejnou orientaci: hlavou k SZ, obličejem k Z. V blízkosti koster nebyly zjištěny žádné milodary. Kulturní příslušnost se nedá zcela jednoznačně určit, protože mezi kostmi pohřbených se našly jak zlomky lineární, tak vypíchané keramiky (Janská 1960, 273—275).

Nejnovější objev, který je předmětem našeho zájmu, pochází ze sídliště s vypíchanou keramikou ve Mšeně, okr. Mělník. Podle ústního sdělení M. Ličky se zde našel v roce 1983 hromadný hrob. Kostry čtyř jedinců byly uloženy v zásobní jámě a jen díky tomuto prostředí se zachovaly.⁴

Uvedené případy z Čech dokládají, že v období kultur s vypíchanou keramikou nebyly společné pohřby několika osob úplnou výjimkou. Dvakrát se vyskytly dva současně pohřbení jedinci, dvakrát se našli také tři nebožtíci pohromadě, jednou čtyři a jednou pět zároveň uložených zemřelých. Podle náleзовých okolností je třeba rozlišovat pohozené jedince od rituálně pohřbených. Zdá se, že oba případy existují vedle sebe a mohou do určité míry souviset s různou příčinou smrti. Nálezy z Krp a Třebovle se sice shodují s těšetickým trojhrobem v počtu pohřbených těl, avšak pro bližší srovnání chybí další potřebné údaje. Jistou podobnost lze vidět u hrobu z Prahy-Podbaby, kde jde o pohřeb dospělé osoby (ženy) s dítětem. Ostatní hlediska (orientace, poloha) jsou již různá.

⁴ Za upozornění na hromadný hrob ve Mšeně vděčím PhDr. M. Ličkovi, CSc., z Národního muzea v Praze.

NĚKTERÉ PŘÍKLADY HROMADNÝCH PRAVĚKÝCH POHŘBŮ

Hroby s několika současně pohřbenými těly se neomezují jen na kulturu s vypíchanou keramikou. Patří k jevům, které překračují hranice kultur i období. Vyskytují se již od paleolitu; ve starším neolitu v kultuře s lineární keramikou.

Z Tuchomyšle v Čechách pochází dvojhrob tvořený kostrou dítěte s pazourkovým nástrojem u pánve a kostrou dospělého s kostěným šídlem před hrudí. Oba skelety byly orientovány ve směru Z—V, obličejem k severu (Steklá 1956, 705).

Z Moravy jsou známy z období LnK nejméně tři hroby, které obsahují několik jedinců. V Brně-Komíně ležely na dně jámy s lineární keramikou přeházené kostry tři dospělých a jedna dětská (Steklá 1956, 706). V Blučině u Rajhradu v poloze Nivky byl nalezen na velkém lineárním sídlišti trojhrob (v hloubce 290 cm). Podle dopisu J. Dezorta ležela mužská kostra na zádech, ženská na pravém boku s pokrčenými koleny a mezi dospělými dětská kostička. U dětské kostry se našly čepelky, u lebky muže srnčí parůžky a válečkovité korálky. Všechny kostry byly posypány okrem (Steklá 1956, 706). Antropologický rozbor dospělých jedinců provedl J. Chochol. Blučinský nález představuje patrně nejbližší analogii k těšeticckému trojhrobu, alespoň z hlediska počtu a pohlaví pohřbených jedinců.

U Mikulova byly zjištěny tři dětské pohřby uložené v objektu se zlomky lineární keramiky a mazanicí (Unger 1971). Jedna dětská kostra ležela na pravém boku v hloubce 45 cm, druhá na levém boku v hloubce 50 cm a třetí rovněž na levém boku v hloubce 75 cm (Unger 1974, 55—56).

Je zajímavé, že se ve všech uvedených hromadných hrobech z období LnK objevují spolu s dospělými také pohřbené děti; v jednom případě jde dokonce o výhradně dětský společný hrob bez dospělých jedinců (Mikulov).

K mladšímu stupni kultury s moravskou malovanou keramikou patří hromadný hrob ze Džbánic, který obsahoval 15 koster, z toho tři dětské a jednu psí lebku (Hornánský—Skutil 1950). Podrobnější antropologické vyhodnocení nebylo provedeno v důsledku poškození kosterního materiálu. Z nálezo- vých okolností vyplývá, že ve Džbánicích šlo o rituální pohřeb s řádně uloženými (nikoli jen pohozenými) těly. Ze stejného období pochází nález z Blučiny, trať Cezavy, kde se našla jáma se čtyřmi lidskými lebkami a shluk jiných lidských a zvířecích kostí. Lebky patřily nedospělým jedincům ve stáří od dvou do sedmnácti let, zatímco přeražené zlomky dlouhých lidských kostí byly většinou z dospělých osob. Pod lebkami a štípanými kostmi se našly stopy po ohništi. Antropologové vyhodnotili tuto situaci jako nepochybný doklad antropofágie (Tihelka 1956, 45). K mladší MMK náleží rovněž hrob z Medlova, okr. Olomouc, obsahující dvě kostry uložené v kulturní jámě. Silně skrčená kostra ženy (?) ležela v hloubce 115 cm na pravém boku, orientovaná hlavou k SZ, obličejem k J. Severně od ní se našla rozpadlá kostra dítěte, ležící na levém boku, hlavou k JV (Trnáčková 1962, 215—218). Další dvojhrob z mladšího stupně MMK pochází ze Sněhotic, okr. Prostějov. V jámě byly objeveny dva skrčené lidské skelety a kostra psa (Trnáčková 1962, 222).

Dvojitě hroby z pozdního lengyelského horizontu jsou známy také z území Čech. V Blatově byla zjištěna kostra dítěte a dospělého, který ležel na pravém

boku, hlavou otočený k S. Hrob byl bohatě vybaven jordanovskou keramikou (Novotný 1950, 237). Také v Praze-Libni se našly v jámě dvě kostry, z nichž jedna patřila údajně muži položenému na levém boku, s hlavou obrácenou k J. Při jeho zádech spočívala obráceně orientovaná kostra dítěte (Trnáčková 1962, 222).

Hromadné hroby se vyskytují také v mladších obdobích pravěku. Z eneolitu lze jako příklad uvést společný hrob se 17 kostrami, nalezený na lokalitě Bronocice v Polsku (Kruk—Milisauskas 1982). Mezi pohřbenými byli 4 dospělí jedinci a 13 dětí ve stáří 6 měsíců až 15 let. Na kostech nebyly zjištěny žádné stopy, které by mohly svědčit o příčině úmrtí tak velkého počtu lidí.

Rozborem hromadného nálezu 8 lidských koster z Velkých Pavlovic se zabývali J. Stuchlíková a S. Stuchlík (1983, 33—34) ve spolupráci s M. Stloukallem (Stuchlíková—Stuchlík—Stloukal 1985). Nález patří do období věteřovské kultury a je pozoruhodný tím, že obsahuje kostry dvou dospělých (muže a ženy) a tří dětí různého stáří.

Závěrem lze konstatovat, že hroby s několika současně pohřbenými jedinci nejsou omezeny jen na kulturu s vypíchanou keramikou. Patří k zvláštním jevům, které přesahují hranice kultur a období.

LITERATURA

- BAREŠ, M.—LIČKA, M. 1976: K exaktnímu studiu staré keramiky. K otázkám vztahu vypíchané a lengyelské kultury, SNM 30 ř. A, č. 3—4, 137—244.
- HANÁKOVÁ, H.—LIČKA, M. 1980: Lidské pohřby na nalezišti s vypíchanou keramikou v Liběchově, okr. Mělník, ČNM 149, ř. přírodovědní, č. 3—4, 217—222.
- HORÁKOVÁ-JANSOVÁ, L. 1938: Ke vzniku české vypíchané keramiky, OP XI, 81—138.
- HORNANSKÝ, J.—SKUTIL, J. 1950: Hromadný hrob kultury s keramikou malovanou ve Džbánicích u Mor. Krumlova, OP XIV—2, 333—336.
- JANSKÁ, E. 1960: Nález dvou koster na sídlišti v Praze-Podbabě, AR XII, 273—275.
- JAROŠ, J. 1975—1976: Poznámky k nálezům vypíchané keramiky z bývalé Markovy cihelny ve Vyškově na Moravě, SPFFBU E 20—21, 35—49.
- JELÍNEK, J. 1964: Anthropologie der jüngeren Steinzeit in Mähren, Brno, spec. 75—77.
- KACZANOWSKA, M. 1977: Groby neolityczne na stanowiskach w Krakowie-Nowej Huce-Pleszowie, Sprawozdania Archeologiczne XXIX, 31—58.
- KRUK, J.—MILISAUSKAS, S. 1982: A Multiple Neolithic Burial at Bronocice, Poland, Germania 60/1, 211—216.
- LIČKA, M. 1981: Žárový hrob kultury s keramikou vypíchanou z Liběchova, o. Mělník, Praehistorica VIII, 35—41.
- LIČKA, M.—BAREŠ, M. 1981: Příspěvek k řešení vzájemného vztahu vypíchané a lengyelské kultury. Výsledky a diskuse, SPFFBU E 26, 121—140.
- LORENCOVÁ, A. 1975—1976: Pozůstatky lidských koster z neolitického sídliště v Těšeticích-Kyjovicích, SPFFBU E 20—21, 196.
- NOVOTNÝ, B. 1950: Jordanovská skupina a jihovýchodní vlivy v českém neolitu, OP XIV, 237.
- PEŠKAŘ, I. 1966: Výzkum na sídlišti „Spodní Kolberky“ u Blučiny, PV AÚB za r. 1966, 51.
- PODBORSKÝ, V. 1969: Neolitické a halštatské sídliště u Těšetic-Kyjovic na Moravě, PA LX—2, 572—592.
- 1970: Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, SIA XVIII—2, 235—310.
- 1972: Opevněná část neolitické osady v Těšeticích-Kyjovicích, AR XXIV—2, 155—162.
- 1973—1974: Šest let terénního archeologického výzkumu neolitického a halštatského sídliště v „Sutnách“ u Těšetic-Kyjovic, SPFFBU E 18—19, 5—33.
- 1975—1976: Hlavní výsledky v Těšeticích-Kyjovicích za léta 1964—1974, SPFFBU E 20—21, 175—184.
- 1979: Osada neolitických zemědělců u Těšetic-Kyjovic na Znojemsku, Brno.

- 1981: Objekt s vypíchanou keramikou v Těšeticích III, okr. Znojmo, a postavení vypíchané keramiky ve starolengyelském horizontu středodunajského neolitu, SPFFBU E 26, 9—28.
- PODBORSKÝ, V.—KOSTURÍK, P. 1983: Terénní výzkum v Sutnách u Těšetic-Kyjovic v roce 1981 (okr. Znojmo), PV AÚB za r. 1981, 17—19.
- PODBORSKÝ, V.—VILDOMEČ, V. 1972: Pravěk Znojemska, Brno.
- RYBOVÁ, A.—VOKOLEK, V. 1972: Terénní výsledky komplexního výzkumu v Plotíštích n. L., AR XXIV, 328—336.
- STEKLÁ, M. 1956: Pohřby lidu s volutovou a vypíchanou keramikou, AR VIII—5, 697—723.
- 1959: Třídění vypíchané keramiky, AR XI, 211—260.
- 1961: Chata kultury s vypíchanou keramikou v Libenicích u Kolína, PA LII—1, 85—92.
- STUHLÍKOVÁ, J.—STUHLÍK, S.—STLOUKAL, M. 1985: Hromadný věteřovský pohřeb z Velkých Pavlovic, Antropologie XXIII/1, 51—68.
- STUHLÍKOVÁ, J.—STUHLÍK, S. 1983: Záchraný výzkum ve Velkých Pavlovicích, PV AÚB za r. 1981, 33—34.
- ŠEVČÍKOVÁ, D. 1980: Lid s keramikou vypíchanou na Moravě, rkp. disertační práce I—III, Brno.
- TIHELKA, K. 1956: Neolitické jámy na Cezavách u Blučiny, ČMM XLI, 45—52.
- TRŇÁČKOVÁ, Z. 1962: Příspěvek k pohřebnímu ritu v mladším neolitickém období, SbČSSA 2, 215—223.
- UNGER, J. 1971: Nález tří dětských hrobů s volutovou keramikou u Mikulova (okr. Břeclav), PV AÚB za r. 1970, 12.
- 1974: Pohřby lidu s keramikou volutovou u Mikulova, okr. Břeclav, AR XXVI, 54—56.
- ZÁPOTOČKÁ, M. 1967: Das Skelettgrab von Praha-Dejvice. Beitrag zum chronologischen Verhältnis der Stichbandkeramik zu der Lengyel-Kultur, AR XIX—1, 64—87.
- 1970: Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa, Fundamenta II, 1—66 (Vorabdruck), Köln-Wien.
- 1978 a: Ornamentace neolitické vypíchané keramiky: technika, terminologie a způsob dokumentace, AR XXX, 504—534.
- 1978 b: Kultura vypíchané keramiky. in: Pleiner, R.—Rybová, A. 1978: Pravěké dějiny Čech, 206—212, Praha.
- 1983: Kruhové přikopy kultury s vypíchanou keramikou v Bylanech, okr. Kutná Hora, AR XXXV—5, 475—485.

МОГИЛА С ТРЕМЯ ПОКОЙНИКАМИ С НАКОЛЬЧАТО-ЛЕНТОЧНОЙ КЕРАМИКОЙ ИЗ ТЕШЕТИЦ-КИЕВИЦ (РАЙОН ЗНОЙМО)

В 1981 г. была в неолитическом местонахождении в Тешетицах-Киевицах открыта могила (Н10) с тремя одновременно похороненными покойниками. Могила находится в юго-западной части сектора В1, на площади, заселенной народом с моравской расписной, линейной и накольчато-ленточной керамикой. Недалеко отсюда проходит внешний палисадниковый желоб, прерванный узким входом (рис. 1).

Яма могилы имеет неравномерную овальную форму с более продолжительной осью, которая направляется от юго-запада к северо-востоку. Ее размеры: длина 198 см, ширина 149 см, максимальная глубина 23 см. Яма содержит скелеты трех лиц (рис. 2), подкладку из камня, неравномерный камень и 5 фрагментов керамики из 3 сосудов (рис. 3, табл. XIII). По сохранившимся обрывкам украшения на маленьких фрагментах керамики инвентарь могилы относится, вероятно, к третьей стадии культуры с накольчато-ленточной керамикой.

На основании антропологического определения А. Лоренцовой можно установить, что костяк I принадлежит взрослому мужчине, костяк II женщине и костяк III ребенку около семи лет. Анализ положений отдельных тел указывает на то, что покойников клали в порядке очереди: ребенок — женщина — мужчина. Это открытие приводит к заключению, что речь идет о совместном захоронении одновременно скончавшихся членов семьи. Для случайного уточнения родственных отношений были установлены свойства групп крови.

Находки в могилах, относящихся к культуре с накольчато-ленточной керамикой, являются в Моравии редкостью. Тем большее значение имеют могилы, открытые за последние годы в Тешетицах. Кроме описанной могилы с тремя покойниками (Н10) здесь

еще были открыты три раньше найденные единичные захоронения (Н2, Н5, Н7; табл. XIV, XV). Если сравнить упомянутые могилы (табл. 1, 2), можно узнать лишь мало сходств: неглубокое положение покойников, преобладают скелеты с согнутыми ногами, голова которых ориентирована на северо-восток или на юго-восток. Предполагается, что ритуал захоронения в период накольчато-ленточной культуры был неодинаковым и неустойчивым. Небольшое количество до сих пор обнаруженных могил на территории Моравии (7) свидетельствует о том, что с благоговением были похоронены только некоторые лица.